

Capítol 1

ARQUEOLOGIA

Les recerques en arqueologia s'inicien a mitjans dels anys 50 del segle XX, gràcies als treballs de la Secció d'Estudis del Centre Excursionista Puigcastellar.

Figura 1.1: Excavació del nivell arqueològic del carrer Extremadura (Santa Coloma de Gramenet), pels components de la Secció d'Estudis del CEP (1975) Foto: Fons CENBN

La proximitat del poblat ibèric del Puig Castellar donà raons i força als integrants de la Secció d'Estudis per iniciar treballs d'excavació i recuperar importants materials, que avui dia en podem gaudir en el Museu de la ciutat (figura 1.1).

No hem de pensar que aquesta feina es feia sense entrebancs. Situats en plena dictadura franquista, els nostres heroics socis i amics pujaven cada diumenge al poblat i les seves rodalies (la resta de la setmana treballaven), amb permisos expedits per la Comissaria Provincial d'Excavacions.

Presentem a continuació un resum de les principals recerques que van tenir lloc entre els anys 1950 i 1990. Hem ressaltat els grans descobriments, com ara la Tanit, el Dolmen, el Capfoguer, ... i altres objectes recollits en jaciments d'arreu de Catalunya.

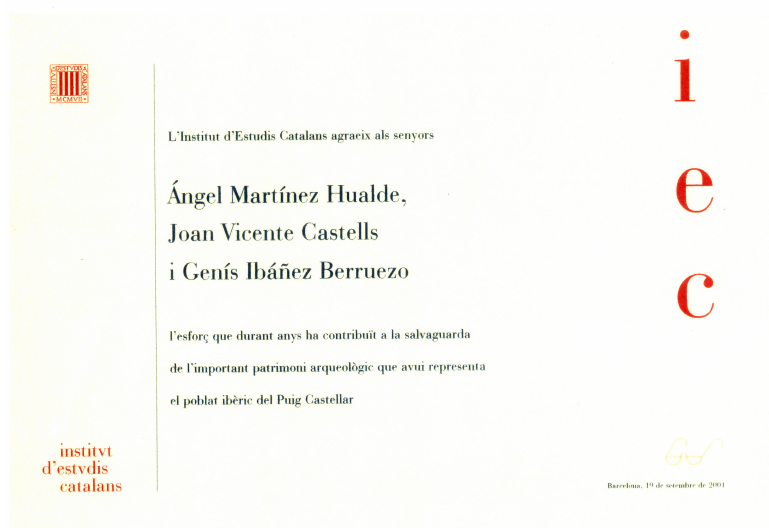

Figura 1.2: *Diploma del reconeixement de l'IEC l'any 2001. Fons CENBN*

Queda palesa la forta inclinació dels autors per fer recerca i posar en valor el patrimoni històric de Santa Coloma de Gramenet, com va quedar demostrat quan l'any 2001 l'Institut d'Estudis Catalans va homenatjar en Àngel Martí-nez, Joan Vicente i Genís Ibàñez per la feina feta (figura 1.2).

1.1 I Tanit tornà a la llum

Una jornada, el 10 de juliol de 1955, en Genís Ibáñez feinejant en una de cambres del poblat, va trobar un objecte enterrat sota una capa de terra d'uns 30 cm. No s'apreciava què era, ja que estava tot brut de fang i, sorprès, el mostrà davant dels ulls atònits dels altres excavadors d'aquell dia: Àngel Martínez, Francesc Salvador i Bernat Ballester. Aquest últim va tenir la pensada d'agafar una cantimplora i anà tirant aigua pel damunt fins a deixar-lo net, el què va aparèixer els feia quedar a tots bocabadats (MARTÍNEZ, 1955a).

Figura 1.3: *Tanit* (14 × 5 cm)
Foto: "Tapi"

Es tractava d'una peça de les més boniques que s'han trobat, un pevetter de factura cartaginesa amb una forta influència grega. La figura, de 14 cm d'alçada, té sobre el cap una cistellet de 5 cm amb cinc orificis, per on sortiria el fum aromàtic. En la part posterior es troba una obertura d'uns 5 cm de diàmetre, per on s'introduirien les herbes.

En l'anàlisi de la peça es va atribuir a Tanit (figura 1.3), la deessa mare de la regeneració i el plaer de la mitologia fenicio-púnica, datada de finals del segle IV aC (MARTÍNEZ, 1961).

Fins aquell moment s'havien descobert imatges semblants a Cartago, Mallorca, Almeria, Múrcia, Alacant i Empúries.

Actualment, aquesta peça es troba dipositada al Museu Torre Balldovina de Santa Coloma de Gramenet.

1.2 Qui hauria pensat mai que a Santa Coloma hi havia un dolmen?

Al novembre de 1955, en les passejades que en Genís Ibáñez feia pels voltants del Puig Castellar, li va atraure l'atenció un grup de blocs de granit, situats al sud de l'ermita de Sant Climent a uns 500 m del poblat ibèric. Un d'ells, molt gran, descansava sobre un altre de més petit, formant entre tots dos i, probablement, pel pla inclinat de la muntanya, una cavitat.

Figura 1.4: *Cova d'en Genís. Foto: J. Devis*

Enfront, a la part central de l'obertura, dues pedres encarades formaven una mena de corredor (figura 1.4). En assabentar-ne als companys, van comprovar que es tractava d'una sepultura de tipus megalític* (VICENTE 1956).

Durant els matins dels festius del mes de desembre d'aquell any, fins i tot per Sant Esteve i Reis, van anar-la excavant trobant en dues jornades diferents, uns fragments de ceràmica de dos vasos que van poder ser reconstruïts per Dídac Meijimolle (MARTÍNEZ, 1955b).

Un d'ells, el més destacable, era un vas carenat de color gris de 11,5 cm d'alçada

i 12,7 cm de diàmetre, amb un apèndix de botó (figura 1.6), i actualment dipositat en el Museu Torre Balldovina. En estudis comparatius s'observaren grans analogies amb altres vasos trobats a la Llosa del Corralet de Biscarbó (actual Valls d'Aguilar, Alt Urgell), i amb el de la cova de Montou (França)(IBÁÑEZ, 1962a, 2002) .

A proposta d'Isidre Llach, company d'excavacions, es denominà "Cova d'en Genís" per honorar el seu descobridor.

Figura 1.5: Cova d'en Genís, 1956
Foto: Fons CENBN

Figura 1.6: Vas de botó
(11,5 × 12,7 cm Ø) *Foto: "Tapi"*

Algunes vegades les companyes dels excavadors també col·laboraven en les feines. En la figura 1.5 podem apreciar a Assumpció Tortosa, Anna Vila i Roser Vicente en una jornada de treball a l'àrea del dolmen l'any 1956.

1.3 La troballa del capfoguer

Retornant al poblat de Puig Castellar, una altra peça important es trobà el 18 de novembre de 1956. En aquella ocasió els excavadors eren Genís Ibáñez, Joan Vaello, Joan Vicente, Mario Jordana, Àngel Martínez, Bernat Ballester i el seu nebot Francesc Salvador.

Aquell matí va ser un dels més profitosos. Mentre feien recerca en la cambra denominada N (figura 1.8) de la vessant nord/nord-est, dos d'ells van localitzar un objecte de ferro forjat enterrat verticalment; era evident que havia estat col·locat així pels seus propietaris per amagar-lo, potser de la invasió romana. Es tractava d'un banc amb un cap de bou en un extrem i un cap de moltó a l'altre, de 125 cm de longitud, 35 cm d'alçada i un pes de 30 kg (figura 1.7). La singularitat del descobriment va animar els excavadors, que veien premiats els seus esforços. (MARTÍNEZ, 1956).

Figura 1.7: *Capfoguer* Poblat ibèric del Puig Castellar
Foto: "Tapi"

A més d'aquesta peça es van trobar restes d'àmfora, allisadores, ceràmica, dents d'òvid, un ullal de porc senglar i les restes d'una sepultura a la mateixa habitació (unes àmfores fragmentades amb cendres). Segons alguns autors, la seva antiguitat data de la meitat del segle IV aC (MARTÍNEZ & VICENTE, 2001).

Figura 1.8: *Cambra “N”, on es va trobar el capfoguer*
Poblat ibèric del Puig Castellar. Foto: Fons CENBN

La notícia de l'excel·lent troballa es va difondre ràpidament, arribant a tenir-ne coneixement el director del Museu Arqueològic de Barcelona que la va reclamar. Però el president del CEP va declarar que l'objecte havia desaparegut (realment ell no en sabia res). En realitat circulava d'amagat de casa en casa, fins que se'n van oblidar; d'aquesta manera es va salvar per a Santa Coloma de Gramenet l'emblemàtica peça.

Actualment el capfoguer, denominat pels descobridors banc de ferro, es troba dipositat al Museu Torre Balldovina.

1.4 Un jaciment desaparegut sota el barri de Llefà

1.4.1 Els importants poblats neolítics de Badalona

Des de principis del segle XX que es tenien notícies de troballes arqueològiques d'origen neolític* en l'actual barri de Llefà (Badalona), però no va ser fins el 1954 que Joan Vaello va trobar uns primers fragments de sílex, juntament amb unes valves de mol·luscs marins força antics en un àrea propera al denominat (en aquell moment) Sanatori Antituberculós de l'Esperit Sant de Santa Coloma de Gramenet. En comunicar-ho a Joan Vicente, tots dos continuaren la recerca de material per les bòbiles (figura 1.9), recollint varietat d'utillatge i restes de fauna.

Figura 1.9: *Bòbila Elies (Badalona), 1931. Foto: D. March*

Malgrat que gran part dels vestigis dels habitatges havien desaparegut, encara es va poder localitzar entre les garbelladures de les terres aprofitades per les bòbiles: restes de fogars amb cendres, pedres cremades, diversos materials arqueològics, entre ells un vas fragmentat (figura 1.10), reconstruït posteriorment per Dídac Meijimolle, i l'emplaçament de dues tombes datades de les primeres edats del metall.

En total es comptabilitzaren unes quinze cabanes en les argiles quaternàries explotades a les bòbiles Elies-Serret, i un segon agrupament a les del Metro-Navarra. Els dos nuclis feien un total de 800 m de llargada per 200 d'amplada; no s'havia trobat mai un poblament tan gran i tan antic en tot el Barcelonès (VICENTE, 2002a).

Figura 1.10: *Vas neolític* (12 × 21,5 cm Ø). Foto: “Tapi”

El material recollit entre els anys 1954 i 1956, format per 195, peces va ser lliurat als representants del Museu de Badalona (Josep M. Cuyàs i Jacint Duñó), en un acte oficial celebrat el desembre de 1956 a l'Escola de Música de Badalona (VICENTE, R., 2019: 127-128).

1.4.2 La felix troballa d'un bisó (*Bos taurus*)

El mes de juliol de 1957 en la Bòbila del Metro (Badalona), aparegueren en el tàlveg* del torrent, a 8 m de fondària, uns ossos fòssils que els treballadors llançaren en un clot posteriorment cobert de terra, tot i que el rajoler Juan Silvente en va recollir alguns per proporcionar-li al seu amic Joan Vaello.

Les restes cedides van ser portades al Dr. Josep F. de Villalta, paleontòleg de la Universitat de Barcelona, el qual les atribuï al gènere *Bison*. Posteriorment el Dr. Moyà-Solà de l'Institut de Paleontologia de Sabadell, recomanà assignar la forma *Bison* com a subgènere de *Bos*. També va participar en el seu estudi el Dr. Josep Vicenç Santafé i Llopis del mateix institut. En la figura 1.11 poden observar un fragment distal d'húmer.

El mateix any se n'informà de les troballes al Dr. Josep de C. Serra Ràfols, de la Comissaria Provincial d'Excavacions Arqueològiques i a Josep M. Cuyàs, aleshores Comissari Local d'Excavacions de Badalona, i aquests donaren el vist-i-plau perquè Vaello i Vicente continuessin amb les recerques. Cap el 1960 es van donar per acabades, tot i que Joan Vaello va prosseguir amb les recol·leccions uns anys més (VICENTE, 1961a).

Figura 1.11: *Bos taurus (Bison)* (23 × 9 cm) CNB-2.818. Foto: "Tapi"

Avui dia el jaciment ha quedat sota els blocs de pisos del barri de Llefà. En l'actualitat, l'emplaçament quedaria situat a l'Avinguda del Dr. Bassols, a uns 100 m del carrer Circumval·lació, de Badalona (VICENTE, 1988b) .

1.4.3 Noves troballes neolítiques a Badalona

L'incansable Joan Vaello continuà amb els passeigs d'exploració que feia als indrets limítrofes de Badalona, i cap el 1980 va trobar en els antics terrenys de cultiu del lloc conegut per Molí d'en Grau Marimon (prop de ca l'Alemany) una destraleta votiva de pedra polida (figura 1.12), lleugerament fragmentada (VAELLO, 1987). I al setembre de 1985, en unes terres remogudes al sud de Can Daniel, prop del mercat de Lloreda (Badalona), en trobà una altra de molt petita en sílex de color gris fosc, de factura acurada (figura 1.13).

Figura 1.12: Destraleta ($3,7 \times 3,4$ cm)
CNB-21.087-A. Foto: "Tapi"

Figura 1.13: Destraleta
($2,2 \times 1,8$ cm) CNB-21.087-B
Foto: "Tapi"

Aquestes destraletes es poden relacionar amb diversos materials atribuïts al Neolític*: gratadors, pedres de moldre, ..., recollits el setembre de 1960 al torrent de can Gené (a l'oest de l'actual barri de Lloreda), molt a prop dels llocs citats en el treball (SECCIÓ D'ESTUDIS DEL CEP, 1983) .

1.5 Quan les novetats paleolítiques són un repte

L'avenç en la determinació de les troballes sovint queda frenada per l'escepticisme dels entesos. No és una crítica, ja que cal anar amb molt de compte abans de donar per bona una opinió, malgrat s'hi aportin mostres que es considerin evidents.

El 1958 en un acte oficial de la fundació de la filial barcelonesa de la Societat Espanyola d'Antropologia, Arqueologia i Prehistòria, Julio Martínez Santa-Olalla citava la troballa d'una destral i una lasca *levallois** de quars en una terrassa fluvial de Molins de Rei.

Amb aquesta dada en Joan Vicente realitzà un exhaustiu examen de la zona amb resultats negatius, però prop de Santa Creu d'Olorda trobà dues peces de quars molt semblants a les destrals paleolítiques (VICENTE, 1966a).

Figura 1.14: Arqueòlit
(11,5 × 13,5 cm)
CNB-13.137. Foto: "Tapi"

Posteriorment la recollida d'uns exemplars de quars en les terrasses quaternàries del Baix Llobregat, que per les seves formes semblaven destrals paleolítiques, causà un gran rebombori entre els geòlegs i arqueòlegs de Barcelona (figura 1.14).

En una següent revisió dels materials realitzada per diversos especialistes reunits a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona (Lluís Solé Sabarís, Josep Fernández de Villalta, August Panyella, Lluís Pericot i Henry de Lumley), van emetre una opinió dubtosa o negativa, assumint que no eren autèntiques destrals.

Tot i el dictamen desfavorable, en Joan va continuar la recerca recollint

materials que apareixien amb certa constància i abundància en les trinxeres de la via fèrria de Sant Feliu de Llobregat, en els talls que oferien torrents, carreteres i camins (VICENTE VILA, 2019).

Finalment anys després M. VICTÒRIA GRÀCIA (1990), en el seu treball de llicenciatura, confirmà la troballa de materials rigorosament autèntics en els mateixos nivells assenyalats per Joan Vicente; fet que va significar que els materials recollits anteriorment també podien ser reconeguts com autèntics (VICENTE VILA, op. cit).

En J. Josep Pérez Checa va trobar a la font de l'Alzina (Santa Coloma de Gramenet) una peça de quars que li va cridar l'atenció per la seva forma. En va fer donació al CENBN pel seu estudi i es va concloure que es tractava d'una destrat acheuliana (figura 1.15), del paleolític inferior, típiques en restes d'*Homo erectus*.

Figura 1.15: *Destrat acheuliana*
(12 × 17,5 cm) CNB-21.041.
Foto: "Tapi"

1.6 Despertant la curiositat dels estudiosos

Moltes vegades, una troballa ocasional provoca l'interès dels estudiosos a continuar visitant la zona a la recerca de més material, per tal d'obtenir el màxim d'informació.

Així va passar quan Francesc José Santos descobrí una peça lítica* treballada de bonica factura (figura 1.16), a l'indret del caseriu de Torrebonica, situat a tres quilòmetres de Terrassa i la mostrà als companys del CENBN.

Figura 1.16: *Silex* ($9 \times 5,5$ cm)
CNB-12.588. Foto: "Tapi"

Components de la Secció d'Arqueologia visitaren la zona un parell de vegades, rastrejant camps i camins propers al torrent, en superfície o al tall dels terrers, a un metre, més o menys de fondària, trobant en cada recerca nous utilitats (VICENTE, 1985a).

El material procedent d'aquestes primeres exploracions va ser observat per la prehistòrica Dra. Assumpció Vila,¹ la qual va confirmar l'autenticitat i antiguitat de les troballes.

Del seu anàlisi es desprengué que era una estació a l'aire lliure per la talla d'instruments de pedra de sílex prop del corrent d'aigua. Entre les peces recollides figuren discs de pedra de gres amb senyals de percussió, gratadors, rascadors, ...

¹Actualment professora d'investigació (jubilada) del CSIC. En els anys en que va ser escrit l'article fou becària postdoctoral en l'Institut de Ciències de la Terra "Jaume Almera".

1.7 Més dades de la Santa Coloma prehistòrica

El grup de la Secció d'Estudis del CEP no es limitava a les excavacions setmanals del poblat, sinó que també estaven a l'aguait del què passava a Santa Coloma quan es feien treballs d'urbanització.

L'any 1964 en Genís Ibáñez i l'Àngel Martínez descobriren al número 17 del carrer Joan Ràfols de Santa Coloma de Gramenet (figura 1.17), un tall de terreny amb un possible fons de cabana de l'època del Bronze* (MARTÍN, et al. 1981).

Figura 1.17: Carrer Joan Ràfols
Genís Ibáñez i Àngel Martínez
Foto: Fons CENBN

El jaciment es situava en la prolongació de la serra de Mosques d'Ase, i va proporcionar materials ceràmics i lítics, i també restes de fauna.

Les obres havien destruït part del jaciment, però en l'excavació posterior es va poder deduir que es tractava d'un assentament prehistòric de forma circular o ovalada de 6 m de diàmetre, excavat en les argiles quaternàries.

Es van recollir 350 fragments de ceràmica, en general petits (el més gran arribava als 13 cm), que van proporcionar informació sobre la morfologia dels recipients de fang fets a mà, 13 d'ells decorats amb cordons o mamellons digitats.

En l'examen de les peces lítiques fetes en sílex o quars, es reconeixen entre altres materials, raspadors, un disc de pissarra de 14 cm de diàmetre que es desconeix

la seva funció (pot ser el tap d'algun recipient), una peça de tel·ler o de pescar (figura 1.19), percutors esferoidals, ...

Segons Joan Vicente, el jaciment del carrer Joan Ràfols, és segurament un entre molts en què es trobaria repartida la comunitat, ja que per paraules dels manobres, en excavar les trinxeres dels edificis adjacents per fer els fonaments, apareixien "forats farcits de coses" (figura 1.18)

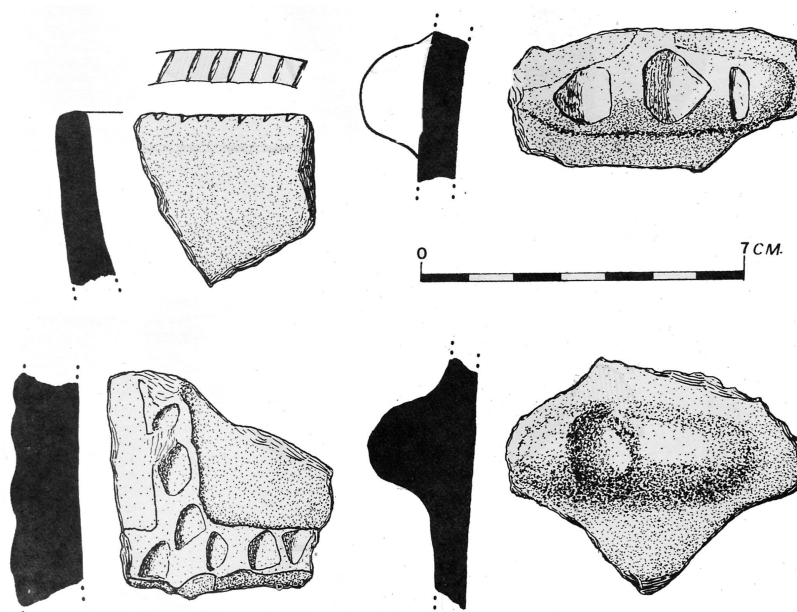

Figura 1.18: *Fragments ceràmics decorats.*

Dibuixos: G. Ibáñez & A. Martínez

Figura 1.19: *Peça de tel·ler o de pescar en esquist.* (6 cm Ø)

Foto: A. Martínez

1.8 Una excursió profitosa a la Pobla de Claramunt

En la dècada dels 60 el Grup Juvenil de Ciències Naturals del Centre Excursionista Puigcastellar, en una sortida amb finalitats paleontològiques, va trobar prop del cementiri de la Pobla de Claramunt un bocí de terrissa amb relleus de característiques arcaiques i que es relacionà amb l'edat del Bronze*.

Figura 1.20: *Fragment de vas.*
(8,5 × 7 cm) CNB-21.096. Foto: "Tapi"

Es tractava d'un fragment de vas (figura 1.20) que pertanyia a la part del coll. La particularitat de la troballa era la presència d'una sèrie de mugrons disposats en diagonal amb la finalitat de facilitar la subjecció del vas (MEJIA, 1989).

Després del seu estudi es va constatar que hi tenia una decoració elaborada amb un cordó amb incisions inclinades. També formava part de la peça un mamelló pronunciat que servia de subjecció (una mena d'orella per agafar l'utensili).

La peça està construïda amb una pasta d'argila de color gris-rogenç, amb petites partícules de pedra incrustades, que dona a la seva superfície un tacte molt tosc, característic de les peces modelades a mà.

Als assentaments del carrer Joan Rafols (secció 1.7), es van recollir materials ceràmics de les mateixes característiques, amb mamellons i orelles de suspensió.

Canvi foto. El número reg. és correcte

1.9 Un jaciment arqueològic del Baix Ebre salvat de la seva destrucció

Sempre ens ha agradat estar al corrent de la feina que fan altres col·lectius per salvaguardar el patrimoni arqueològic del nostre país, més encara quan es tracta de jaciments ibèrics germans del nostre. Aquí es fa referència al de «Les Planetes» a Bitem (Baix Ebre).

Les primeres dades sobre l'existència d'un possible jaciment ibèric prop de l'assentament romà de Barrugat, les donà la Dra. MARGARIDA GENERA (1983). Posteriorment van aparèixer noves informacions, però no va ser fins el 1993 quan l'assentament va ser revisat i incorporat al conjunt de jaciments ibèrics de la zona del Baix Ebre.

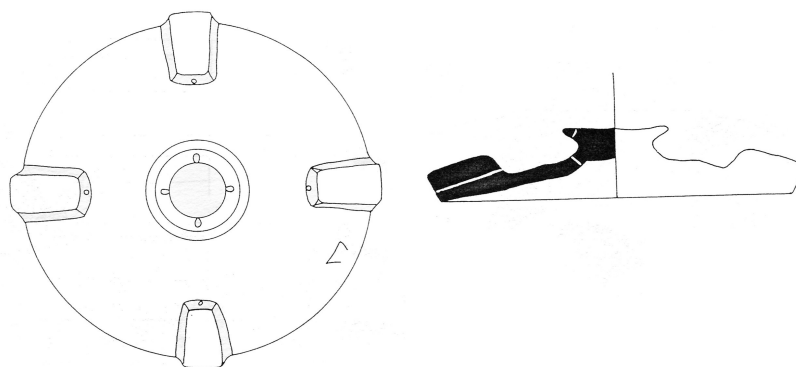

Figura 1.21: *Urna d'orelletes*. (5×? cm). Dibuix: A. Diego et al.

L'elevat grau de destrucció en què es trobava aleshores el jaciment, afectat per una extracció de terres per al revestiment del canal dret de l'Ebre, va decidir els autors (integrants de l'Àrea d'Història Antiga de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona i de l'empresa d'excavacions arqueològiques Col·lectiu Cota 64 SCCL) intervenir-hi, agregant l'àrea en un projecte general d'investigació en el qual ja hi treballaven.

Durant la campanya d'excavació portada a terme entre els mesos de setembre i octubre de 1996, es van recuperar 158 fragments, majoritàriament de ceràmica ibèrica (figures 1.21 i 1.22). Entre els quals cinc de ceràmica d'importació

(àtica, campaniense i ebusitana).

D'altra banda, cal precisar que les alteracions produïdes per la utilització de l'indret com a lloc avançat en la guerra de 1936-1939, va afectar considerablement la conservació d'aquest material (ADIEGO et al., 1997).

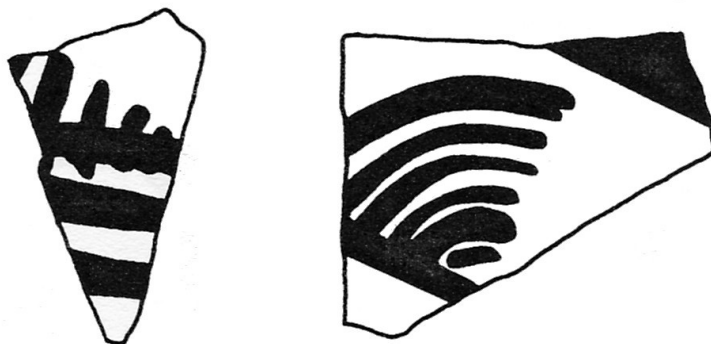

Figura 1.22: *Ceràmica ibèrica pintada* Dibuix: A. Diego et al.

Tot i que no es podia precisar una cronologia concreta, establiren una ocupació entre els segles V i II a.C., gràcies a la presència en el jaciment d'un conjunt de ceràmiques de vernís negre de tipus àtic, datades del segle V a.C. (figura 1.23)

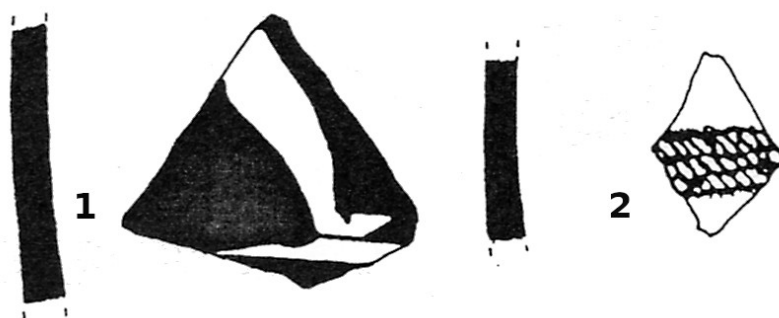

Figura 1.23: *Ceràmica àtica de vernís negre* Dibuix: A. Diego et al.

1.10 Una troballa casual de material ibèric al turó de Montgat

El jaciment arqueològic del turó de Montgat (figura 1.24) ha estat visitat per afeccionats i entitats, com ara l'Agrupació Excursionista de Badalona (en 1933 i 1936); El Centre Excursionista els Blaus de Sarrià (1949), el Centre Excursionista Puigcastellar (els anys 60), entre altres.

Ja a finals del segle XIX, el turó de Montgat va ser estudiat per diversos autors (PELLICER, 1887), amb motiu del descobriment d'un santuari ibèric dedicat a la Lluna denominat *Promontoriun Lunarium*. D'altra banda, el primer treball cronològic de l'assentament s'efectuà a partir dels materials recollits per DE LA PINTA & TOLOSA (1978).

Figura 1.24: *Dibuix del turo de Montgat. Autoria desconeguda*

L'any 1972, en una sitja que va quedar al descobert durant l'ampliació de la Nacional II a les rodalies de Montgat, Josep Matons i Genís Ibáñez (membres

del Centre Excursionista Puig Castellar) van trobar per casualitat diversos materials ibèrics: fragments de ceràmica, *pondus*, fragments de paviment, pedres de moldre... La cronologia del material el situava cap al segle II aC (DE LA PINTA & IBÁÑEZ, 1990).

Figura 1.25: *Pes de teler (pondus)*
(xx × yy cm) CNB-21.121 Foto: "Tapi"

Figura 1.26: *Taba de ceràmica*
(3 × 2,5 cm) CNB-21.009 Foto: "Tapi"

Es van trobar vestigis ibèrics, però sobretot pistes de la romanització de l'àrea amb restes d'una casa romana amb paviment de morter o *opus testaceum*, ceràmica campaniense amb estampillat*, un pes de teler o *pondus* (figura 1.25), una taba de ceràmica (figura 1.26), ... També ossos d'animals (conills, senglars, cabres, ...).

A mena de conclusió els autors consideren que el turó de Montgat estava habitat des de l'època ibèrica fins la plena romanització. Segurament en contacte amb altres pobles mediterranis, com s'observa en els objectes trobats de diferents èpoques.

canvi foto del pondus

1.11 L'època Ibero-Romana de Santa Coloma de Gramenet i rodalies

L'intens gotejar de troballes ibero-romanes que es van anar succeint a partir de l'any 1956 en el territori comprès entre Santa Coloma de Gramenet i Badalona evidencien, com després de la destrucció del poblat de Puig Castellar pels romans, els seus habitants foren forçats a viure a la plana i al servei dels ocupants, treballant els camps que havien estat seus (MARTÍNEZ, 1963).

**Figura 1.27: Sitges del carrer
Extremadura, 1974**
Foto: Fons CENBN

Una mostra en són les onze sitges per a cereals, excavades al sòl granític, trobades a la base de la muntanya en l'actual barri de Singuerlín, i estris de ferro per a l'agricultura. Per la mateixa zona també s'hi descobrí un forn per a coure peces de terrissa (IBÁÑEZ & MARTÍNEZ, 1991).

En la figura 1.27 veiem a Josep Paricio i Joan Vicente excavant en les sitges del carrer Extremadura de Santa Coloma de Gramenet.

Dels habitatges pràcticament no se n'han trobat restes, ja que eren fets de tova, però sí la tomba modesta d'un infant al carrer Amèrica. A les zones altes i més assolellades on hi devien instal·lar les vil·les romanes, com per exemple can Butinyà, als seus voltants es recolliren diversos tipus de restes, tant de construcció (tègules*, ímbrex*), com d'utensilis de la llar i personals (dolís*, àmfores, ceràmica, pipes, fibules...).

El 1956 es desenterraren dues tombes romanes amb restes de dos adults i un infant prop de l'actual col·legi Maria Ward, carrer Gravina, 1 (Badalona), i el 1961, a prop de l'avinguda del Sanatori, un dipòsit d'oli. Una mica més a part, abocadors amb diversitat de material ceràmic trencat, ossos d'animals i

fins i tot una pedra de molí, aportaren molta informació de com vivien aquella gent. (VAELLO, 1963).

En la figura 1.28 es pot apreciar una de les tombes romanes en un dibuix realitzat per Joan Vicente (extret del seu dietari de treballs, 1956). En la figura 1.29 es veu una fotografia de detall de la mateixa tomba.

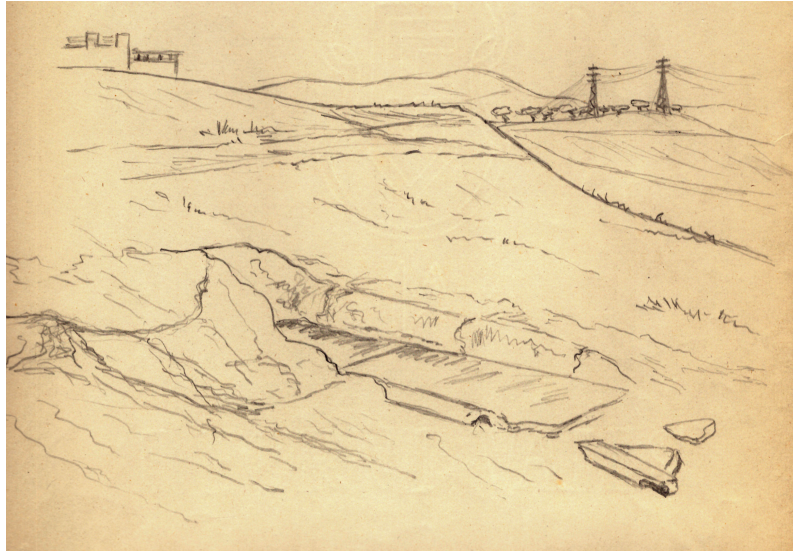

Figura 1.28: *Tomba romana. Dibuix Joan Vicente Fons CENBN*

Figura 1.29: *Detall de tomba romana. Foto: Joan Vicente*

Entre Santa Coloma i l'actual barri de Llefia també hi devia haver una vil·la, ja que en els terrenys anomenats del Motocròs, l'any 1957 s'hi trobaren els primers vestigis, excavant-los en 1963 membres del Grup arqueològic del Museu Municipal Puig Castellar (figura 1.30) arran d'uns rebaixos en el terreny que deixà al descobert un forn (BEATO, 1972-1975).

Figura 1.30: Excavació del forn romà del Motocros. Foto: Fons CENBN

Altrament, en el barri de la Trinitat Vella el dia 20 d'abril de 1958 Joan Vicente observà en el carrer Foradada números 57 i 58 un rebaix d'uns 2,5 m amb un estrat de cendres i ceràmica. En la seva recerca trobà, entre altres, restes de ceràmica, dolis*, fragments d'àmfora i vasos, barrejat amb restes d'ossos i cendres. Tot semblava indicar que pertanyia al Baix Imperi (SERRA-RÀFOLS, 1965).

Tanmateix en les formacions pliocèniques* de l'Hospitalet, prop de la factoria Philips, Joan Vicente observà en un talús d'uns 2,30 m d'alçada un amuntegament de restes de ceràmica romana. S'hi van trobar dos fragments de tègula*, dos d'àmfora, tres de dolis*, restes de vasos, ... útils domèstics prop d'habitacions humanes (VICENTE, 1966b).

1.12 I els romans s'assentaren

L'any 1961 a la vessant oest de la serra de Mosques d'Ase, prop de les antigues vinyes de can Butinyà (Badalona), l'ÀNGEL MARTÍNEZ (1989) va recollir un fragment de terrissa arrodonida de color ocre, de 33 mm de diàmetre.

Figura 1.31: *Fragment de terrissa* (1,8 × 1,3 cm) Foto: Fons CENBN

en una vinya prop del torrent de les Bruixes (MARTÍNEZ, 1962).

El material quedà dipositat a la col·lecció arqueològica de la finca de can Butinyà.

En la part inferior del disc es situava el rostre d'un home jove, de 18 per 13 mm, amb abundant cabellera caient sobre un front deprimit. El nas era gran i en les orelles semblava apreciar-s'hi la presència d'arracades (figura 1.31).

En la peça hi havia indicis de recobriment d'una lleugera capa de vernís blanc-mat. Pel seu estil s'atribuí a la primera fase de la colonització romano-republicana.

L'Àngel en el seu estudi, considerà que podria tractar-se d'un aplic a la nansa d'un petit vas, o un element decoratiu d'una àmfora, molt semblant al del doli* amb un estampilat* d'un perfil baronívol trobat l'any 1961 per ell mateix,

1.13 El jaciment romà de la Miranda

L'any 1979 en els terrenys denominats la Miranda, en el límit entre Santa Coloma de Gramenet i Badalona, Jaime Rio-Miranda i Jordi de la Pinta van descobrir una àrea amb abundants fragments de ceràmica, prop d'un paviment d'*opus testaceum* (figura 1.32).

En una zona, en la qual es feien pràctiques amb motos de trial, van efectuar un sondatge de 2,5×4 m que va fer aflorar les restes dels murs que ajudaren a datar l'època de la seva construcció (RIO-MIRANDA & DE LA PINTA, 1979).

Figura 1.32: Fragment de paviment.
Opus testaceum (18 × 13,5 cm). CNB-12.791 Foto: "Tapi"

El jaciment contenia ceràmica àtica* de l'època ibèrica, campanianes A i B, sigil·lates* aretines, sigil·lates hispàniques, fragments de lluernes, ... De l'estudi es desprengué que el seu origen es remuntava a l'època ibèrica i que probablement va tenir un paper important en els segles I aC i I dC.

Els treballs de PREVOSTI (1976) corroboraren que les restes es corresponien amb alguna *villae* romana situada en aquesta àrea, datant-les entre l'època de Claudi i Vespasià (segle I dC).

Encara avui es poden trobar fragments de ceràmica escampats pel terreny.

1.14 Can Butinyà

Aquest mas i el seu entorn tan lligats a Santa Coloma de Gramenet, és com si en formessin part (figura 1.33). No es coneix exactament la data del seu establiment conegut per Mas Canyet, alou del Mas de la Murtra des del segle XIV, però sí se sap que fa més de quatre mil·lennis l'home ja habitava aquests turons .

En els seus terrenys, ocupats des de la prehistòria, es van anar succeint les diverses èpoques tal com ho mostren les troballes realitzades. Des d'un còdol que porta a cada cara les figures d'un caprí (figura 1.34) i un bòvid (figura 1.35), de marcat estil naturalista, a uns petits ídols de la fecunditat completament abstractes (figura 1.37), localitzats a curta distància l'un de l'altre a la vinya de la part nord de la casa.

Figura 1.33: *Masia de Can Butinyà. Foto: F. Sala*

La troballa del còdol, a principis de 1968, va ser merament fortuïta a l'arrencar unes mates d'esbarzer. En el seu estudi s'arribà a la conclusió que es tractava

d'una representació de l'antic Urus (*Bos primigenius*) i de la *Capra hispanica* (VICENTE. 1968).

Figura 1.34: Cabra (8,2 × 5,7 cm)
Foto: F. Sala

mell, i una bona quantitat de ceràmica romana, com ara nanses, colls d'àmfores, *tegules**, paviment... (VAELLO & MEJIA, 1968).

El pas per Catalunya de l'exèrcit del cartaginès Anníbal cap a Itàlia, decidí a Roma l'any 218 a J.C., desembarcar un poderós exèrcit a Empúries. Destruïda Cartago els romans no abandonen les bases d'Hispania i comença l'aixecament d'alguns poblat laietans, com ara el de Puig Castellar, que pagaran cara la seva rebel·lia. En els indrets privilegiats per la natura, els romans inicien la seva explotació agrícola com en el cas de can Butinyà.

Testimoni n'eren les diferents troballes: fragments de sigil·lata* llisa i decorada, ceràmica, trossos d'àmfora, *tegules**, vidres, *lucernarium*, anells d'or i de bronze, arracades, etc. La major part d'aquestes restes es troben dipositades

L'Edat del Bronze és representada amb gran profusió de material lític, com ara raspadors de jaspi i de sílex, ganivets d'àgata, fragments de destraletes... passant a la Cèltica amb les troballes de dos vasos de botó i altres fragments de ceràmica ornada amb diferents tipus de cordons (IBÁÑEZ, 1968).

En quatre fons de cabana es trobaren una gran profusió de terrissa, sobretot ibèrica, pintades en negre i ver-

Figura 1.35: Brau (8,2 × 5,7 cm)
Foto: F. Sala

al Museu de Badalona i una petita part a la col·lecció de la casa, el Museu de Can Butinyà (CUYÀS, 1968).

Figura 1.36: Ceràmica medieval.
Foto: F. Sala

El 16 de juliol de 1717 Felip Butinyà i Modolell comprà el mas per 5.421 lliures barcelonines, més 400 lliures per "franc de tot gasto i llüiment". Tot seguit inicià unes obres, donant una nova estructura a l'edifici que encara perdura. (FONT, 1968).

En el museu de la casa hi havia una representació de la gent que trià aquella contrada per viure-hi. Estris quotidians per a la llar i les feines agrícoles de totes èpoques fins el segle XX.

Les monedes trobades a la finca estan lligades a les troballes arqueològiques:

Asos ibèrics i romans, monedes medievals, com ara dos *diners* o *òbols* de Pere II de Barcelona, i una moneda *mitja blanca* d'Isabel de Castella, que se suposa té relació amb l'estada de Colom a can Butinyà² (GALERA, 1968).

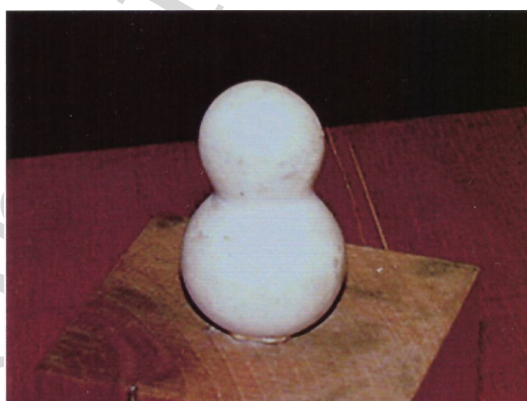

Figura 1.37: Idol de la fecunditat.
(3,2 × 5,4 cm) Foto: F. Sala

²Algunes veus diuen que Cristòfol Colom hi va dormir quan els Reis Catòlics el citaren a Sant Jeroni de la Murtra (VICENTE, 2002b)

1.15 Les vacances dels recol·lectors

Els socis i col·laboradors del CENBN no reposen mai, ni que estiguin de vacances amb la família. Els seus ulls responen a la crida de qualsevol cosa que els atregui l'atenció. Així va ser el cas d'en Joan Vaello l'estiu del 1983, quan era de vacances a El Catllar de Gaià (Tarragona).

En els seus passeigs diaris pels voltants, trobà una destrat de pedra polida (figura 1.38) en un camí en direcció a la via del tren, prop de la fàbrica de paper. Al seu costat hi havia una fracció lateral de la peça (VAELLO, 1989).

Figura 1.38: *Destrat* ($9,5 \times 3,9 \times 3,0$ cm) CNB-21.089 Foto: "Tapi"

La seva reconstrucció va donar per resultat una destrat de color negre, de 9,5 cm de llarg, 3,9 cm d'amplada i 3,0 cm de gruix, que presentava un granulat superficial força marcat, que implicava un alt grau de meteorització*. La part inferior de la peça, més deteriorada, mostra afectacions per la violència dels cops rebuts.

En Joan suggereix que la destrat és un basalt compacte de la zona de Tosca-Alfara (Baix Ebre), indret molt més proper que la regió volcànica gironina.

1.16 El molí d'en Ribé

A la primavera de 1983, en unes prospeccions arqueològiques realitzades a tocar de la muralla est de la torre Balldovina (Santa Coloma de Gramenet), es van posar al descobert les ruïnes d'un antic edifici de caire medieval, equipat amb un molí fariner proveït de moles de moldre i una mina subterrània o carcabà* (figura 1.39).

Dins d'aquest interessant recinte s'hi va trobar gran quantitat de terrissa, ceràmica popular catalana i diverses monedes antigues que van ajudar a fer un còmput dels diversos segles d'utilització de les instal·lacions.

Figura 1.39: *Molí d'en Ribé.* Foto: R. Vicente.

L'estudi realitzat per l'ÀNGEL MARTÍNEZ (1983-1984) va comptar amb l'assessorament de Jordi Bolós Masclans, catedràtic d'Història Medieval de la Universitat de Lleida; i de Jaume Benet, del Museu de Ceràmica del Palau Nacional de Montjuïc que van contribuir a la determinació de la ceràmica. En la figura 1.40 es pot observa un detall de les pedres de moldre.

L'anàlisi dels fragments d'un plat esmaltat amb decoració de línies paral·leles

de color verd i negre, situà els seus inicis al segle XIII. Altrament les peces de ceràmica blau cobalt de plats i escudelles trobades, abracen des dels segles XV al XVII.

Joan Vaello i Sarrión del Centre Excursionista Puigcastellar va col·laborar en la classificació de les monedes. Se'n trobaren entre altres, *diners* de Carles I i Joana (1506-1516); *ardits* de Felip IV (1624-1655); *pretendents* de Carles III (1707-1711); dues monedes de Josep Napoleó (1808-1814), i una moneda de dos cèntims del Govern Constitucional (1854).

Figura 1.40: *Molí d'en Ribé.* Foto: R. Vicente.

Quant a ceràmica popular dels països catalans s'hi van trobar plats, gibrells, cànirs, gerres, olles, cassoles, ... i dins del perímetre de la planta baixa, un munt de ferralla (claus, punxons, frontisses, ...) i una pipa de fang amb mànec d'os.

1.17 I la recerca continuà durant els anys seixanta, setanta i vuitanta del segle XX

Els materials lítics* procedents de Vallbona d'Anoia i dipositats al CENBN, van ser recollits per Joan Vaello i Joan Vicente en diverses visites els anys seixanta, setanta i vuitanta del segle XX. Gràcies al seu treball constant de recuperació de mostres del jaciment, els autors realitzaren l'anàlisi d'aquest material, atribuint la major part als sistemes tècnics del Paleolític Mitjà, concretament del Musterià* de tècnica levallois* (VAELLO, 1986).

El conjunt analitzat es localitzà inicialment durant les obres de construcció d'un complex poliesportiu a un quilòmetre del nucli urbà. En l'estudi destacaven 17 mostres que presentaven retocs profunds (figura 1.41), i 13 bases negatives de producció (OTIÑA & VAQUERO, 1996).

Figura 1.41: Buri de sílex.
CNB-13.379 (7,5 × 4 cm) Foto: "Tapi"

Figura 1.42: Ganivets.
CNB-21.070 Foto: "Tapi"

D'altra banda, de tant en tant és aconsellable que algun entès revisi i estudiï el material lític* de que disposem, recuperat entre 1950 i 1970 per membres de la Secció d'Estudis del Centre Excursionista Puigcastellar i actualment dipositats al CENBN, com ara els ganivets de la figura 1.42: **1)** 6,2 × 1,5 cm; **2)** 4 × 1,5 cm; **3)** 5,2 × 1,5 cm.

Amb tot aquest material en Pedro Otiña va fer un estudi, analitzant 72 peces recuperades en diferents punts del municipi de Santa Coloma de Gramenet (Poblat ibèric del Puig Castellar, torrent de les Bruixes, cau d'en Genís, can Butinyà, carrer Mn. Camil Rosell i carrer Alella), bona part recol·lectades per Genís Ibañez (OTIÑA, 1998).

Del conjunt se'n destacaven quatre peces: una punta de fletxa, dos rascadors i una osca de quars de color blanc. Segons l'autor, després d'analitzar els materials aquests quedarien dipositats al Museu Torre Balldovina (OTIÑA, *op. cit.*)

Altrament en la serra de Mosques d'Ase, es van identificar 13 pedres de fusell (figura 1.43), algunes d'elles aportades per Genís Ibañez. Es tractava d'articles de tendència quadrangular que s'inserien dins del gatell de les armes de foc antigues i que podrien assimilar-se a la gran activitat militar a principis del segle XIX (VILASECA, 1992).

Figura 1.43: Pedres de fusell. 1) 3×2 cm. 2) 2×2 cm.
CNB-20.953 Foto: "Tapi"

Pendent de revisió